

Հրատարակած է Saint-Martin, առանց ինչ բլաթն իմանալու, Ստ. Ռոշը տեսած է զայն եւ լատիներէն կամ իտալերէն թարգմանած է: Ասոնց կը կարծէինք որ մինչեւ ցայժմ մէկը մտադիր ըրած չէր: Եթէ արդէն ոմանք շատոնց մտադիր ըրած են — որ բացատրութիւնը վերջեւ յաճան կը լսուի — եւ ծանօթ է արդէն "Խ, Ին այդ Հրատարակութիւնը, շատ շնորհապարտ կ'ըլայինք, եթէ ցոյց տար: — Կամենիցի, մէջ, ուր ամէն նորութիւն կայ, ինչպէս կ'երեւայ, արդէն փնտռած ենք: Չկայ: Այս աշխատութիւնը կատարուած է: — Եթէ "Խ, քիչ մը ծանր մտածել, ինք զինք չէր գտաու պարտեր. վասն զի ասով կը Հաստատուի թէ — ըսենք՝ Ս. Ղազարու տպարանէն — ամէն նոր լոյս տեսած գիրք միայն հնացած նիւթ կը բովանդակէ, վասն զի արդէն եղածն կը հաւաքէ եւ դարձեալ կ'աւանդէ:

Այսչափ, "քննադատելու եւ սրբագրելու չափազանց ձեւում" ունեցողն մարմնաջը չափաւորելու եւ յորդորելու համար, որ նպատակաւ, — եւ յախուռն չբրտի:

Հ. Բ. Գ.

ԱՅԳՈՒՆ ԹԵՐԹԵՐԻ ԺԱՂԷՓԻՆՁ

Pro domo! 1. Թեմական զպրոցի բացման պատրաստութիւններ: — 2. Ե. Այվազեան ուսանողին օգնութիւն: — 3. Մեր աշխարհիկ ընդիմ միութիւն: — 4. Արեւելեան Մամիդ "գլուխաւի" մէկ թղթակցութիւն: — 5. Պրոքթ. Էփրէմիանի հայերէն քերականութեան երկրորդ մասը: — 6. Մարգաւէր-վաճառականներ: — 7. Նուիրատուութիւններ: — 8. Փոքր Ասիա զացած Հայեր: — 9. Պր. Շահէն Աւանի յօդուածներ: — 10. Նոր փաստաւրմ մը: — 11. "Արմազանդի" մէկ հեռագիր: — 12. Փոքր Հայոց Թատրոնի Պատմութիւն: — 13. Գաղղիներէն հայերէն նոր բառագիրք մը: — 14. Խաչատուր Աբովյանի երկասիրութեանց ճրատութիւններ: — 15. Դր. Վահրամ Թորոման: — 16. "Մշակ" Լրագրին 25ամեայ յոբելանը: — 17. "Աւրապիտի" նոր խմբագրագետը: — 18. "Նշանատը" հետադիմ մը: — 19. Գրականական: — 20. Մ. Եփրէմիանցի նկատմամբ "Ժողովարդի" մէկ փոքրիկ դիտողութիւն: — "Ժողով փունջը" կը շարունակուի:

Pro domo! Անցեալ ամառն "Շաղկեփնէր" մէջ բառերու ակնաւոր տեղադրութիւն մ'եղած է, որ իմաստը կը խմբագրուի, ուստի եւ կ'ուզենք ուղղել. էջ 28՝ (29րդ տողէն սկսեալ) պէտք է կորցաւ. ... "գերակշիւ, աւելակշիւ, ընդարձակ մեջ պէք պէք-էն քիչ-էն նիւթեր, եթէ

ամենեւնի աւելի գիտնական նիւթերու վրայ պիտի գրէ "Մտախ", բացատրութիւնը կողմ է. եւ երկրորդ՝ լրբորէն ճակի մէջ չափաւոր 8 — 4 ... Ինչեւ ներսէն մէկ "գիտնական", բառը չենք գտնելու:

1. Թեմական զպրոցի բացման պատրաստութիւններ: Բառաւ կը բերենք "Մշակին" (Թիւ 143) հետեւեալ Հաստատոյ, թէ ինչպէս պէտք է ապահովել զպրոցի մը գործութիւնը: "Ուրախակի է շատ, որ Նորթն երկրակողմն Ստեփանէ՝ Բագուի Հաստարակութիւնից ընտրված յանձնաժողովն հետ միասին՝ ձգտում է ամենից ասով գրասեմական կողմից ապահովել Բագուի թեմական զպրոցը եւ ապա միայն ձեւաւորել նոր բացման: Ինչպէս երեւում է մեր տաղած հեռագրից, թեմական զպրոցի օգտին բացած հանգանակութիւնը արդէն տուել է 200 հազար ռուբլի (վերջերս՝ դրեթմ 270 հազար), եւ յոյս ունենք, որ նախորդած գրասեմագրուի, այն է 300 հազար ռուբլին կը լրանայ, եւ այդպիսով բացվելի զպրոցի նիւթական կողմը միանգամայն կ'ապահովվի: Ունենալով 800 հազար ռուբլի գրամագրուի, զպրոցը տարեկան եկամուտ կ'ունենայ 6 ասուխ հաւելով՝ 18 հազար ռուբլի. եթէ գրա վրայ աւելացնենք Մարգաւէրական ընկերութեան կողմից տարեկան գէթ 2,000 ռուբլի, որ այդ ընկերութիւնը ապաւին էր այժմ փակված ծխական զպրոցին, այն ժամանակ կարող ենք տեսնել, որ թեմական զպրոցի տարեկան 20 հազար ռուբլի եկամուտը հաստատ կը լինի եւ ուրեմն զպրոցը կարող է կանգուն որ կերպով պահպանել իր գոյութիւնը: Բացի ներսիսեան զպրոցից, որ տարեկան ծախսում է մօտ 50 հազար ռուբլի, մեր միւս թեմական զպրոցները շատ անչափ եկամուտ ունեն: Հռչաւ թեմական զպրոցը հազու 16 հազար, իսկ Երեւանի թեմական զպրոցը մօտ 14 հազար, եւ այն էլ ահ հաստատ, երեւում, երկարակամ պատահարներով: Այդ համաձայնութեամբ, Բագուի թեմական զպրոցը, ունենալով տարեկան հաստատ եկամուտ 20 հազար ռուբլի, կարող է վտանգ կերպով բանալ իր գոյութեան, համոզված լինելով, որ իր գոյութիւնը պահպանելու համար կարիք չէ լինի այլ եւս մօրեաց կանու թիւն անելու: ...

2. Ե. Այվազեան ուսանողին օգնութիւն: Ուսանողներու համար բարակաղ ջերմ սրտեր կան, ահա կը ցուցնեն հետեւեալ նամակը, որ "Էստոն" հոտորադրութիւնում (տ. "Մշակի" Թ. 143) աստուղիկ օգնութեան փութացած է: անշուշտ խեղճ ուսանողին արտասուականաւ շնորհակալութիւններ խելով, եւ ուրիշ բարեբարներ ալ իւր օրինակին յորդորելով: "Կարգալով" "Մ" 187ր համարում Գրասեմայում էջը — Պրովանսում տպուրը Ե. Այվազեանի նամակը, որով նա օգնութիւն է խնդրում իր ուսումը աւարտելու համար, ընդ ամեն ուղարկելով "Մշակին" խմբագրութեան՝ պարտին խնդրած միանուագ 100 ռուբլին, որա հետ միասին յայտնում է իմ նաեւ պատրաստակամութիւն՝ շարունակաբար, երկու տարի, ուղարկել ամառական 15 ր., ինչպէս խնդրում է պարունը իբրեւ նպատակ: Եթէ ապագայում պ. Ա. Գրանիւնայ վերադառնալ, թող այդ գումարը "Մշակ" լրագրի միջոցով յանձնէ թիֆլիսի Բարեգործական ընկերութեան անօրինու:

թեանքը խնայարհարար ինքնուրմ եմ ստորիքիս գրողի անունը չը յայտնեմ եւ թողնել ծածկված»:

8. Մեր օտարակի կուսի Գլխավորն: «Արեւելեան Մամուլ» մէջ (Թիւ 24) «Ազգայնամ» յօդուած մը նուիրուած է այն խնդրին, որուն եպիսկոպոսն է՝ — միութիւնն աշխարհաբար լեզուի: Նոր ինքզին չէ այս, այլ մշտաշարժ եւ մշտանորոգ փոփոխութիւններով աշխարհի մէջ առաջնորդ կուեցաւ, կամ իրաւորութեամբ տեսնելու իր յայտնուեցաւ: Մեր կարծիքն է՝ արեւելեան եւ արեւմտեան հայրենիքներու միութեան ժամանակն դեռ առ այժմ հասած չէ: Երկուքին վրայ տեսնուած փոփոխութիւններն յառաջ կու գան այն պատճառներ, որ երկուքն ալ աշխարհ լեզուն մէջ կը գտնուին: Քանի որ «օրենսդր» պակասութիւնն դպար է, այսպիսի առաջարկութիւններով միութիւնը չի կատարուիր, ժամանակը պիտի ըլլայ այս օրենսդիրը, բայց իսպառ, հսկողութիւն ժամանակը, որուն մէջ ազատ ամեն կենսական հոգեւոր կարեւոր լեզուագիտական ու բանասէրը զգալի այսպիսի խնդիրներով:

4. Արեւելեան Մամուլ: «Լուսաբեր» մէջ իւլիոնիոն-Սիւնն: Վերջինիս լեզուի մէջ (Թիւ 24) կայ կարծիք զփոփոխութիւնն մը՝ «Եւստուր» ստորագրութեամբ: Դասակարգիքն իտեղեւանն նայելով «ուրեմք» թարգմանքը (!), արեւելք, «լեզուն»... պարզութեան է երբ: «Հիւսնա» բոլորներէն մէկը պիտի ըլլէ իր լեզուի մէջ ունի, սերի մը՝ թէ զարուկ է թէ... ուրիշ մը՝ թէ արեւաշարուն թիւն, ... ուրիշ մը՝ թէ լուսնաշարուն թիւն... ներհակ դեղեր կլենք է, եւ կը խառնուան թէ «դեռ քիւսիւր քիւսիւր մը քիւսիւր»... «Բաժանի մը խորհրդով» փորձեր եւ նաեւ միջոցի, բնական (ամբար) «Ծաղկաբազը» կը գնէ այս բառը, փոխանակ առկա «Ծաղկաբազը» ստամարին, թիւսը գինի, խառնուրդ մը՝ Ամբարի ծաղկաբազը պէս, որ սիրան է խառնելը ինքզին հիւսնաին, որուն «գլխիւր տեղը չէ բարձրովն»... Վերջուպէս մարդ մը գտեր է որ դինքն ապագայցուցնէ թէ «կարաւախաւսին»... «Ծաղկաբազը» կը համարի թէ արեւ... արեւ մին է այն, որուն սխառնանքներուն (symptôme) զխառնութեան է հիւսնադին զիւսնա բարձրովն տեղը ըլլալը»... Ամբարի, Գեկտեմբեր տառնաւ «Ծաղկաբազը» (տես, 13) խառնակութեան է խնդր հիւսնադին խորհրդաբար... Այսպիսի գտնած գրութիւններով չի բաւարարուիր «Ծաղկաբազը» փնտրուն տուած խոյթները, այլ կը մատնէ միայն ծանօթ «Եւստուր» գրական — հարկաւոր (niveau): Այս մարդին հերքող որ «եւ սնանկին պէս շատ քան չարաւանակող» «գլխին ալ շատով եւ — բարձրովն տեղը գայ»:

5. Պարթ: Հիւսնաին հայերէն իրարմոնիսն երկրորդ տառ: «Մշակ» (Թիւ 144) առանձնական նամակներէն առեալ կը հրատարակէ թէ այս քերականութեան Բ. մասն ապագայութեան արտաւած է: Իսկ Պար. խառնակութեան «Հայկական վեպին» եւ Գ. 88ր Միջնակարգի «Վարժանդեւորի պատմութեան» նոր աղբիւրն եւ նրա Տեղեկական մասին, զբաղթեան նկատմամբ Պարթեւորին կարծիքները հրապարակաւ հերք. յայտնանք, այն ստան միայն

նշանակութեան արժանի կրնան համարուիլ: Բայց միշտ դարձեալ մէկ տեսակետով, վստահ Պարթ. Հիւսնան զալ լեզուագիտ է, բայց սրբագիտունը, դարձեալ նաեւ ճանաչող է: Եւ որովհետեւ հայերէն լեզուի եւ պատմութեան ընդունութեան մէջ մեծ զանազանութիւն կայ...:

6. Մարթեւ-Լուսաբեր: Հետեւեալ դեպքը զոր մտնողին յառաջ կը բերենք «Մշակին» (Թիւ 145) ցոյց կու տայ թէ ունեւոր Լայերն ալ գործնական կերպով սկսած են լուսնու առ ընկերական խնդիրն (Socialfrage), որ ժամանակն մը ի վեր լուրջ ընդունութեանց առարկայ եղած է: Այսպէս է վերջնական չէ այս լուսնու, բայց իրական ճանաչող ցոյց կու տայ այն խնդիր միջոցներն եւ միջոցաւորներն, որոնց ձեռքին մէջ գրաւոր կ'աճէ ու կը բարդուի, բայց նախ համեմատութեամբ կը դատարկուի ճշտագիտ. քաղաքագ. դրաման... «Լազիկներին մէջ կարգում ենք, որ Բազուի կերպը, սինագործները զանազանութեան վարչութիւնը, սք աղեղնայ առարկանց ծառայում կը Գլխավորաւ ընեն (Բազուի երեսօտարը» որ մասնա վստահանեցաւ) իրենք բարոյագր, վճռել է տալ հանազանցաւ ընտանիքին միասնաւոր նպատակ 8000 րբ: Մեզ համար վերին աստիճանի ուրախակ է, որ մեզանման գլխութիւն առնեցող խնդրակութիւնները սկսել են մասնել իրանց չքաւոր ծառայողներին ապահովութեան մասին: Բայց այս դեպքում ապահովութեան գումարը քանակութիւնը, իրեն մինչեւ այժմ չը տեսնված, միանգամայն պատիւ է բերում Բազուի կերպարագործներին վարչութեան»:

7. Նախարարութիւններ: Ուրախակ դեպք մըն է որ զբեթէ ամեն ամիս առիթի կ'առնենք հայ բարեգործներու անուններ իշխել այստեղ: Եկամտերնորարն կը գրեն «Մշակին» (Թիւ 145): «Դեմքերին 30ին հայրեն յանձնեցը 82 տարեկան Կարապետ-Աղա Գեօրգիանի մարմինը: Հանդուցեալը թողնել է երեք ամիս առաջ հետեւեալ կապիւր: — այս տեղի ուրիշ Առտուածամեջը եկեղեցուն 10.000 րբ: Նոր-Նախիջևանի 6 եկեղեցիներին 3000 րբ., իւրաքանչիւրին 500-կան րբ., Նոր-Նախիջևանի «Հայոց աղքատաց ընկերութեանը» 2000 րբ.: Բացի գրածից մահից մի շարքով առաջ հրաւիրելով իր մեծ իր նախկին խառնուրդ հայր Գ. քաջ. Չաքարապետին, կ'որոշէ եւ մի քանի մարդկանց ներկայութեամբ խնդրել է, որ մի մահից յետոյ կ'ունենայ 1000 րբ. սրից 400 րբ. աղքատի եւ խնդիրն, 400 րբ. Երեսօտարի վաճառքին եւ 200 րբ. Նոր-Նախիջևանի ա. Կարապետ (Նախարար) գիւղի եկեղեցուն»:

8. Փարս: Բայց Բայց Հայեր: Այս տեսակետով «Բազուի» (Թիւ 40) կը ծանուցանէ թէ Պար. Տեղեւան Տեղ-Ներսէսեանի աստեղագիտութեամբ յանձնարարով կը կարգուած է: Եւ որովհետեւ է ի փոքր Միայն ապագայնց անտեղ ընդուն առաջաւոր քաղաքագրութիւն ընել, կորուսածը՝ քանել (եթէ կարելն է), իսկ պատմական իւր տիրով յանձնել: Հատկաւ՝ արեւելք գրաւ գրաւ գրաւ էին իրենք, ինքնաբերաբար եւ յատարութեամբ եւ կը դարձնեն իրենք կամ կը յանձնեն յանձնարարովն

թէ պէտք կ'երևայ, պլազգ գործողներէլ, որոնց զարմանալի խղճին վրայ մէջ մէջ փաշ պիտի վարանն տառապանք պրին ու որքը Յաղղ գործունէութիւնն եւ յարաւարութիւնն մը մայլնէր։ «Ծաղկաբաշտ» այս յանձնաժողովին, որ արգի պարագայից մէջ ամենակարեւորներէն մէկը կրնայ համարուիլ, եւ ըստ պարագայից՝ յաշտութեան վրայ վտանգ ենք, վտանգ չի կը ծաննանք Պր. Տիգրան Տեր-Կերեւեանի գաւառական յարաբերութեանց ունեցած հմտութիւնը, եւ իւր հաստատուն կոմսց տակաւութիւնը . . . :

9. Պր. Եւնի Եւլի յօդառնէրէլ Օգտակար գործի մը ձեռնարկած է Պր. Եւսէն Եւան, եւ Վիեննայի ուսումնական թերթի մը մէջ (Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes) 1896ին հրատարակեց ասորիներէն ժողովրդական երգեր (տես Հատար Ա. Պրահ Վ.) որուն վրայ «Է. Ամսորին» 1896 տարւոյն «Կարութիւններ» բաժնին մէջ խօսուեցաւ։ Ինչպէս նոյն Պարսեր կը հաշորդէ «Ծաղկաբաշտ» զերմանական թերթին մէջ պիտի շարունակէ տպել հայերէն ժողովրդական երգեր, բանաստեղծութիւններ եւ իբրեւ հեղինակուած ստանաւորներ։ Հայ բանաստեղծական ոգին ծանրացնելու համար էւրոպացւոյ, շատ օգտակար ձեռնարկութիւն կը համարենք զայս, քանի որ Պր. Գրազէտը ուսեալ պատանի մէն է եւ թափ տեղեկ գաղղիներէն, յաւանքէն, գերմաններէն եւն եւն, լեզուներու։ Յաղղութիւն կը մայլնենք։

10. Նոր գոգոթաւ մը։ «Բիւզանդիոնի» մէջ (թիւ 37) կը կարգուի։ «Գոհուիթեամբ ի իմանանք թէ ՏՏ՝ Վ ընմ. խորասանձեան Ի-Ֆիւնիքի անգլանիկ որդին՝ Պետրոս Պէլ խորասանձեան Բարիկի իրաւաբանական Համալսարանէն իրաւաբանութեան տարթորի վկայական ստացել է, աւարական փայլուն ծառ մը արտասանելէ յետոյ՝»

11. «Ալթ-Բալթի» մէջ հետեւի։ Պետերբուրգէն կը հեռագրեն «Արձագանգներ» (թիւ 147)։ «Գեկանմերի 15ին հնագիտական լինիւթեան յիսնամայ յորելանի հանդիսաւոր շինարան, Հայր Ղեւոնդ Աղջանը Լինիւթեան պատմաւոր անգամ՝ ընտրուեցաւ։» Մեր շնորհաւորութիւնները։

12. Փոքի Հայոց Թագաւորի Պաճաւնիւն։ «Արձագանգներ» մէջ (թիւ 147) Պր. Աղէքսանդր Երեցեան թերթին մը գրած է այս ընտանոջիլ եւ շարունակել է Լուսաւայանի հնադարեայական ծանօթութիւններ կա տայ հմուտ գրագետը, թէ ինչպէս 60, 70 տարի յառաջ Զմիւռնայի եւ Վ. Պալաւ Հայերի Գործեր ինչէն ինչն «Գործի շատէ բարեկարգ» գպրոցներու մէջ հայերէն լեզուաթատերական ներկայացումներ տալուն։ Կը յիշուին Հ. Պետրոս Միւսաեան՝ Վ ենեալիկ Միւնիթարանին, Արապիոն Հէքիման գերասանն, Վիեննայի Միւնիթարանից Բարդաղիան Թատարները եւն եւն . . . : Իսկայ այս առաջին յօդաւորին բուն հարաբերական մասն է «Հայոց անգրանիկ գերասանուհւոյն» Մարիամ — մի իշկականի կնոջ վրայ արուած ծանօթութիւններն։ «Մարիամ, կ'ըսէ յօդաւորագիրը, արտնից քանի մը տարի յառաջ կ'ընեց իւր մահանացուն Պալաւ Ս. Փրիշի ազգային ան-

կեանցում եւ ամենիցի մուսաւան ու տրհամար հուած, նա տարաւ իւր հետ միայն առաջին կամ անգրանիկ Հայ գերասանուհւ անունը . . . : Զննեց կարծիք որ այս արուեստագիտաց մէջ բարեխառնագիտներ բազմութիւ ըլլան, ոչ թէ միայն մեր, այլ եւ ամեն ազգի մէջ։ Ուսուցչաց թով կրնանք գտնել նաեւ այս գծախառն արուեստագետներն ալ . . . :

13. Գաղղիէն Եւրեկէնը Բառափէրէ մը։ Բանի մ'ամի յառաջ հրատարակուած էր թէ իւրեք, ինքնա Լուսաւան սկսած է ազգագրել իւր ընդարձակ գաղղ. — հայերէն բառագիրը։ Մեր առաջին ունիթ թերթի մը, որուն վրայէն կ'ուղենք հետադարձի ընթերցողաց անգլանիթին տալ, Բնագրին երկայնութիւնն է 0՝22 X 0,13. Իսկ ամրողին ընդարձակութեան գաղափար մը տալու համար, բառական ըլլայ ընթերթի Շ գիրն սկսած է, 348րէ կէն վրայ։ Այժմէն քննադատութիւն մը հրատարակել չէ մի փոքր, բայց ընդարձակութեան վրայ որոշ գաղափար մը տալու համար կը համեմատենք ուրիշ կարեւոր երկարութեան մը հետ, որ է Պր. Նորայրի բառգիրը։ արգ Պր. Նորայրի բառագրաց գիրքը քիւր Էրեւ մ'ուրի մծծ է (0,22 X 0,16)։ Իշխան Լուսիկեանի բառագիրքն է միանգամայն — պատկերազարդ (գրեթէ է — 5 պատկեր իւրաքանչիւր կէն վրայ), եւ ըստ բառականի յաղղ. Հետադարձութեանց այս գիտնական բառագրաց ընդարձակութիւն համեմատելու Պր. Նորայրի բառագրաց հետ, ահա արդիւնը։ Շ գրէն մինչեւ — caboulot բառը (այսինքն Պր. Նորայրի բառարանին մէջ էլէ համեմատելով նոր բառագրաց հետ՝ կը գտնենք վերջինս մէջ 26 — 28 գիտնական բառ ունիլ, իսկ ամենախառնարեալ գաղղիներէն գերմաններէն բառագրէ մը հետ համեմատելով գտանք գաղղ. Հայ բառագրին մէջ 32 — 34 բառ պակաս մի եւ նոյն երեւին վրայ. բայց այս վերջին պակասներէն շատերն էին զուտ գիտնական բառեր, որոնք սովորական կենաց մէջ չեն գործածուիլ, քանի մը հասն ի բաց առնելով։ Յամենայն դէպս կրնանք փոխադրել թէ կատարած գործ մէն է այս բառագիրը, եւ պատիւ պիտի բերէ հմուտ հեղինակին, որուն մի միակ բաղանդն է աւարտած տեսնել իւր Բենիամինը։ Յաղղութիւն կը մաղթենք եւ զօրութիւն։

14. Խաղաղութիւն Ուրիւնի երկաթուղի-Ուրիւնի։ «Մշակի», մէջ (թիւ 149) Մոսկուէն նամակ մը հրատարակուած է, որմէ կը լսուենք հետեւեալը։ . . . Մոսկուայի հարուստ Մեկնանմանիցի մէկը, պայմանաւորելով՝ գրանցել մի քանի ամիս առաջ, հանդուցեալ Վարդան Արսիկեանի հետ, ձեռնամուխ է եղել խաչատուր Արսիկեանի երկերի հրատարակութեանը, որ շուտով վերջանալու վրայ է։ Լոյս կ'ընծայուի մի մծծ հատար 2600 օրինակ, հեղինակի կարգի կենսագրութեամբ, գրքի գինը չափ Էրեւ Է նշանակուած եւ յոյս կայ, որ կարճ միջոցով կը սպասուի ամբողջ հրատարակութիւնը, որի ազգիւնը պիտի մեկնանար յասակացնում մէ, մինչեւ վերջին կոպէկը, հանդուցեալ Վարդան Արսիկեանի օգտին . . . :

15. Գր. Պ-եմբո խորհրդանշան: Մենտալ Կու-
րսեթեմա՝ կր կարգաբեր. «Բիզնեսի հոլի» մէջ,
Ե՛թ է այն երկուստար արշնոյթ բոհիլի՝ ուսումնական
խորհրդայ աստնապետ կարգաւեմ է, ե՛թ է առողջ
է աւսմանը՝ Mens sana in corpore sano, եւ
առարկայի շկայ, այն առեւն կր գալթեմ մեր շնոր-
հաւորութիւններն բնեւր. այն առկային մարմնայն,
ըր փաշտաւ ընտրել յաղղակ բոհիլ մը՝ որ նշա-
նաւոր է մանազգիտութեմ, նաեւ իրր բարաւեւն,
Շաւնօթ է «Շաղկապագին», նախ առեւնապետին
անհնաւորութիւնը, է ապաշոճ եւր որ թէ մտաւոր
եւ թէ արմընական առողջաբանական իրաշանդ-
ներով կողման է մեծ յաւաշագիտութիւն ցոյց պիտի
տան վարժարաններն ու պարզաները: Վարչէն գոր-
ծաւեւութեան. առաջին եւնիւններ ցոյց կու տայ
անաւորական անհամար այլ լեւելի՝ նախ պարզանե-
րուն, եւ ասոնց արդի վիճակին վրայ անհամար տեղե-
ւութիւնն առեւնել: Ի արտէ յաղղութիւն կր
մարդէնք մեր ապին գործադրեցին:

16. «Մշակ» լրագրին 25-օրյա յփեւանդէ
Այս տարին պիտի մտնէ «Մշակ» իւր հրատարակու-
թեան 25-րդ տարին: Հոտարդ գարու կիւմը, հա-
խանձնել և ստուգիւ շատ մը լրագիրներու համար,
մը մղովթեմը արգելաւորուի «Մշակ»-ի սովորէն եւ
կանամանդ. — սոցիալամանդայ յփրեանդն:

17. «Արարդի» նոր խմբագրությունը էլքմածնէն կը գրեն Ասոր-Դարին, (Թիւ 225) Թէ 1897ին գրառաւ ՏԵՐ-Մկրտչեան (Խիւսեան) արժանաւոր զարգէտ այն սխալ տասնեան իբր խմբագր. (այսինքն) «Արարատի» հրատարակութիւնը, եւ շնորհաւորեն այս փոփոխութիւնը, յուսալով թէ նոր ուղղութիւն կը արդէ այս ամսագրով, որ ինչպէս մեծամեծա գործէ Հայ գրականութեան համար, զիշտանորով մնաւանաղ այն լիզուէն, որով կը սկսէր «Արարատ» մինչէն Տիմայ վերադարձը շատ անգամ իւր» «ԳԶՀԱՅ» համարաւ շատ մը էպիքրոլզգած մտւորը, Ժամանակն է կարծենք, համազուելու թէ «Արարատ» ամսագրէն զուտ միւտ եղած է եւ կայ — Հայ կեանք եւ հայրենիք

18. «Նշանադր» էնտադրը մե թիֆլիսի Ռուս-սայ լրագրիները եր հրատարակին աշխարհային հետապրի մը, զոր յառա՛մը եր բերենք ուղեգրվին, չնորհախալոթ թիւն յայտնելով առական անարգ փամփուր ձե հայպանիք, Վրե՛ստբուրգ, Գե՛ղուս. 20. Այսօր «Պարսկերէնով» էնին Վրե՛ստբուրգ, ա՛յն պարսե՛րաւստ է, Նորին Գե՛ղուսի թափաւոր կայսրը՝ համանախն զեկուլ զման ներքին զարծող նախաբարի, բարեբաղդին զման հաճե՛ւք է թի՛ւլ տալ հաճախախու՛թ թիւն բանալ աճրող պետութեան մէջ յօգուտ Ռուսականութեան զիտող ատաւախալ հայերի։ Հանե՛ր զանախու թիւնները կարող ե՛ւ ճշդանք ըստառապէս (*) կառավարչական աննիք եւ հաստատուութիւնները, Գումարները պիտի յանձնեն իրո՛վկապի կառավարչապետին՝ հայ կառնետայնիքին թա՛ւանելու համար,՝ մէ՛րջպպէս . . . «Մշակ» (թիւ 150) նախադուստ մը զարծ է այս հետեւալ գրին նկատմամբ, աւերակելով այս չարախալ տողերը. «Իրովկապի հայ հաստարակութեան վրայ ռուսական պարտապա՛նութիւնն կայ. . . իւր առաւանդնը հաւա նե՛ւերնորով նա մի կողմից պէ՛տքը

ապագայ ցանկի իր քաղաքացիական հասունութիւնը, իսկ միւս կողմից պետք է որդի արտառաւելք այն հաս-
 ցարատւոր թշուաւների, որոնք այժմ, այս րոպէիս
 կանգնած են նրա աչքերի առաջ, իբրեւ ժողովրդ-
 ցանկան ընդհանուր թշուաւութեան կենդանի եւ
 դարձապես ապացոյցներ, 1)

19. Գրված է 150 մեջ
կի կարգադրեց հետևեալով. “Մեզ քուսմ ևս Պա-
րկեղը, որ Ա. Պարկի Հայ բարոնիքի մէկը, պ. Ա. Չ-
ոյսի” գաղաթեցրած “Հայրենիք” լրագրի նախկին
աշխատակիցը, մտադր և հրատարակել կովկասի
Հայոց մեռած ևս կենդանի բարոնիքի աշխատա-
թիւններից մի հաւաքած ու. Պարոնը արդէն
պայմանաւորուել և ստեղծուած մի ֆինանսի հետ.
որ յանձն և տուել պատգրել այդ “Գրական հաւ-
քածուն” իւր լեզուաւ . . . Ա՛րեւայ իբր շա-
բաթական Թիւն մտեղծարարական այդ հաւքածոյն,
որ, ինչպէս տեսնուած ենք, զաշխարհ լեզուա-
յիտի սօրին յոյն պարոնը, մեր հին մտեղծար-
ներէն, ևս ժամանակ մը պիտի ստեղծն Արեւայի
և Վենետիկի Միջիթարեւայ բարոնները:

20. Թ. Խորենացույ Կոտմար «Դադա-
տալ», ինչ Իսթիկ լիդու-նիսը: Այսուհետեւ հայ
դպրագործը չէր թէ բանասիրական յօդուածներ
կարդալով ձանձարացած է. փասն զի կը տեսնէր թէ
մինչեւ հիմայ դրումներն ո՛ր թէ յայնչուցած են
հայ բանասիրեն, այլ անոնց դպակն ճաշակը
գրածան են, եւ այս զգոհեալ ճաշակով կը
լսակեն այն ամէն թերականաւոր ու վաղկոր ծորու-
թիւններն ալ, որ յիշենան արդէն կը կրեն աւ-
տաւոր-նիւտն զարմը: Ի՞նչ կը պատահ այսուհետեւ
հայ բանասերը. մէլ-մէլի կ'ընէ... Այս
ամենամեծ անկարեան է: Բանասիրութեան փոր-
ձաքորը գործաւ, շարեւ. համար — nolens volens
— մեր Խորենացին: Օղեղէն պալատներ կանգնած
է այս ճարտիկ պատմագիրը, յայնչեալ — Խորագր,
տրպար ազգասերը, որուն տունան ու պատմածին
ստուգութեան վրայ բեւեռած գամուած են միւս-
քերը: Ի զուգ արիւն կը ճանաչուի զընդէն Կիւ-
յայտի, նոյն թիւ մէնչիւնի քանոր յաւաք բերելը:
Ի զուգ արիւն կը մայել... Կ'ուզուի տնայանաւ
Խորենացույ փայ հինեալ պատմական հաւաքը
անխափ պահել... Զմտեալը, եւ յաշտութիւն
կը մայցէնք...

Ա propos! Գրած էր այս տողերը «Օտաղկաբաղը» երբ հասաւ իմ ձեռքը՝ «Բազմակէպը» Գուհեւարի թիւ 9-ը՝ յիշատակեց զգարարութեան փայլը համար, մեծապէս շնորհեր ցոյց կու տայ ինքաբերական բնույթ, Ուրախակէց է արտաքին «Օտաղկաբաղը», որ Բարձրոյ խմբագրութիւնը՝ թէ էն «Բազմակէպը» հնչեր է, և առաջադիւծիւր տեղեւտեղութիւնը (տես էջ 11), սակայն իր մուծանքն ուղած նորութիւններով՝ գործնականօրէն կ'ապացուցանէ առաքելութեան տուողութիւնն եւ զգարան տանիլ կուզէ, «Եւ Բազմակէպը» առիւ հիշալի յիշմացուց ինքները, առիւ տեսալի մը ուրհանդակն, եւ «Հանդէս Եւ Ուսման» կ'արտայայտուի, եւ «Շաղկապեմունքն», միայն անուամբ պիտի տարբերին։ Ուրի երբեքը նորութիւն մըն ալ, յորտմ կ'անհնար է 8. խմբագրութիւնն, իրապօրէն «Հանդէս

Մամբոբայի» մեկ նորութիւնն ալ, զոր այս թուով համարումս տրտալիքի դ սկիզբէ եւ զոր խոստացած էինք Գունուտարի թիղ լիակցութեան մէջ. (ա. չ. Ամօթ թղ լիակցութիւն, Դամակ 5701) Բայց փոքրիկ գրատպութիւն մը. ինչ նպատակ կը կրնայ տեսնելու Գունուտար թուին մէջ գտնելի 1896Ի Տրտաուրակեալ պարբերադիրներու մասն վերջէ թուերումս ինչպէս. . . Կարծեմք աւելն նպատակեալ յարմար Կ՛ըլլար, որով չըլնանք մը սկիզբէ Բարի ճախանձաւորութեան պատգա կը վայելէ յամենայն գէպս միայն — Տայ ապշը. Գրտալիքի գրտաշքերէն “Շաղկապաշք, որ գտ. Մախալադմիթ զու չճճճճ շեցուի, վասն զի պարտապաժ բարենետեղ Գործութեւն եւ Դրաթի թի Ժամանակագրի կրնայ փոխադրել “գրտախաղաղը, եւ այն առեւն Գործութիւն ziele den Kürzeren! Այսպիսի բար մը կը նետուի “Մար Արտապայ” նիստապաժ յայտարարութեան կանխմամբ” վերաւարած կարծեալ մը “գիրադպտութիւնը, . . . եւ կը կրկնուի բանաստեղծին խօսքը Tantaene animis coelestibus irae! Բայց որով թուանք. մեզի վերադրեալ “գիրադպտութեան” սխալ պատճառ կը տրուի, կը կրկնէ “Շաղկապաշք” ալ, բանաստեղծին սուրէ մէկ խօսքը — Dicalumpe iram! եւ Կ՛ըլտ Թէ սուրէ կը շարժաւթթը “քիտիպաշք մը պէս տարբարութեւն, Ժաղկալ խմբադպտութեան նետած յարձուգութեան մանչնորու վաղալի խրախուժները, թէ “Բազմազէպը, նախ Տրտաուրակէր եւ Մար-Արտապայ գրտաթիւ լուրը, մեզի Տամար աւեր այնչափ նշանակութիւն, որպիսի Տամար թաղմանը որ Տրտաուրակէր այլ պիտի կարեւոր գրտա մը” մասն ապեւալ ծածկեալ ինչպէս առեւելէ ետէք. . . բայց մի “էբր խիտա puriste տեսչաւա քննութեան ենթ տրվելէ. “Բազմազէպի” խօսքերը, պատճառն այլ էր, Դաւաճաղ երկրամասէ նախ, “Շաղկապաշք” 20՝ Տաւաւաւոր: Նախկին գուշակած էինք, թէ յետադիմականք սմանք պիտի լնանն այս անտապալ տեղէկուէ թիւերներէ Capital schlagen! Ինչպիսիք թի Ժամանակագրի պիտի իմանայ ստեղծ 8. խմբադպտութեան ալ թէ ըրըած են սմանք յամբարանն Տայ պատմաբանութեան” առումնականք ընկերութեան մ’առնէ. . . Երբորդ. Թէ վերո շատ մը “Եթէ, նոր օղակեան շարուած էին նոյն գիւթին պատմութեան վրայ “Բազմազէպին” կողմանէ, առկայն “Ինչպէս իշ յառաւան”, նախապատմութիւնն կապն էր “Եթէ, նախա պայմանաւորութիւնը. առուգիւ. “Նոր Մեւսոյի» մը գալուտան արդէն եղեալ կը Տրտաուրակէր, որուն արմուկներուն վրայ “պիտի կանգնէր Մ. Նաւերմայի, մէկ ձեւըով Մար Իբաա կատիկայի վրայ յեցած (այսինքն եղէգի), եւ միւս ձեւը բանալ ապգային աւանդութեանը լաճը” ենք, եւ եւ շատ մ’աւել խոսքն նման Տաւաւաւականքեր, որոնց կցուած է գարնալ “Եթէ, մը “Եթէ, մը” եւ վերջէ ինքէն յաճեն շտանն շտանն 8. խմբադպտութիւնը խոտալմանի” Թէ “պէտք չէր բարորդին յեւե թաղալ այն զգուշարար եւ երկրագալ շրջնադպտութեան, որ կը պահանջուի այսպիսի լուրերու Տաւաւաւաւ. միջոցին), շարըած է, կը տարագրի խոտալմանի Թէ իրաւունք սմանք “Հանգուէ Մամբոբայի” խմբադպտութիւնը գգուշարներուն ընթերցողներին, որ ԸԱՄ

grano salis րեղաներն “Բազմավեկեր”, Egeriaին խոսքերն, որպեսզի դասյայիս խախտա չ’մտնեցի զկայս պատմական շնոր շարահարկայսն: Եւ զստեռեանցս ու պաշտոյնն թեթեմքեր, որ պէտք եղած ստանաարքա տուի՞նք զյոյց տաւին: Բազմավեկեր, ընդանաւոր ազգայնութիւնե զ պաշտպանեմ զեռ խորնեանցն tale quale, ինչպէս ի Ժամանակին պաշտպանեմ ազգն Գուռաշմիկի յարձանիմանց ԳժԸ. սակայն “Բազմավեկեր” պաշտպանութեան երկրոյն երկրպի մտաւոր մեծայնն “ձայն բարոյաւոր յամապատիր”, իսկ Գուռաշմիկի կարծիքն ընդՏանդարցաւ, Տառաստառեցաւ, լուսանաւորեցաւ: Ընդհանրաւ ազգութիւն բարեքի բռնաւ զի՛ ինչպէս, կը առնենք, կան “Բազմավեկեր” Եարք. խմբագրութեան մէջ առանձնաւ կան ձայնիքն ալ, որ “պաշտպարութեան” աւելի պատմական ծառայութիւն կ’որոնեն. եւ ա՜հա Եռուստաքի ձայնն մէջ իսկ զի կարդաւք “Հ. Յ. Թուրան. րդ ստորագրութեամբ, էջ 17 Տեսեաւալք . . .

“Ըսա խորնեցայ, — որպէ՛ք որ խորնի ի լուսնաւեւ ըտա լիջոյթնեմ” յեռ այդպիսի երազալութեանն եւ ներսով յորոշուածք քորոյշիւնեմ . . .” Կ’ընդ Բազմավեկին” խմբագրութեան կը մտցնենք “Հ. Յ. Թուրան. ներս թաղմանք . . . :

“የጥንታዊው የግብርና ሥርዓት” ከዚህ ጋር የተቃራኒ ነው፡

Տարի մը յառաջ էրր փորձ սկսանք համա-
տառ աղերսխութիւններ տալ չափ զարկանութեան՝
որպէս յիշեցնելու եւ ամապրիւրներու մէջ յերեւան
եկած երեսփոխներու նկատմամբ: Թէ յաշտեցանք
լեռովն, չէնք գիտեր, եւ իր խղճովն մեր ընկեր-
ջալաց գաղափարներն Քաջն թէ մեր կարելիք բոլիք,
սպազոյց եւ թէ առանձնական եւ թէ հրապարա-
կական գրութիւններն, որ «Կապիտալիստ», սեղա-
նին մէջ պահուած են: Խոստացած էինք թէ տար-
ւոյն վերջը նկատողութեան պիտի առնանք ի կողմն
եւ ընդգծել գրուած գիտողութիւնները: Բայց բնոյ-
գէ՛մ քրտած իրաւունք չգրութիւններ, միայն — Չճան
հասան մեր ձեռքը, իսկ ի կողմն — աւելե-
քան 70, Վերջիններու վայր կը լռենք. իսկ առա-
ջին երկուքն — մին Վ. Գուլյան եւ միւսը — Ջ. Բախ-
նայե՛ն — վախ ի յայտելի թէ մի գուցէ այս բա-
ժինը «Հոսիւրեան» ուսումնական ուղղութեան փոխ
հասցանք: ... Գաղափարն չէնք տար. այլ պիտի
շանձաք որ ուսումնական ուղղութեան հակառակ
ուղղութիւնն որ բռնած: «Կապիտալիստն» իսկ թէ
երբեմն խիտ լեզուաւ, կը խօսիք, պատճառն այն է,
որ մեր ծրարքին մէջէն չնշած ենք բառ մը, զոր
երբեք գրած չէինք, այսինքն՝ շղարկողութեան
էջանացիք ըստ կարելւոյն աղբարկութեամբ միշտ
այն լեզուին տնտնէ, որ առաջին անգամ կը հրա-
պարակեր այն հետադարձական տլլը, որ պիտի հիւ-
ստեր մեր «Կապիտալիստն» մէջ:

Առաջին տարւան ծրագիրը կազմող կէտերն են.

1. Հայ կեանքը :
2. Հայ պատմութիւնը :
3. Գրական անձանց վրայ տեղեկութիւններ :
4. Հայ մատենագրաց վրայ տեղեկութիւններ :
5. Ազգային նշանաբաններ :

6. Հայ լեզուի եւ բանասիրութեան վրայ խորհրդածութիւններ:

7. Գաւառական ու ժողովրդական կեանք:

8. Դպրոցական եւն եւն:

Նոյն կէտերը պիտի կազմեն այս տարի ալ մեր ծրագիրը. վասն զի համադրած ենք, թէ ոչ միայն «Հանդիսի» ուսումնական ուղղութեան հակառակ չէ այս ծրագիրը, այլ կերպով մը լրացուցիչը, որ կը կազմէ միանգամայն «Հանդէսին» մանրակրթը, որ միշտ կարեւոր actualité կը պարզեւեն ուսումնական թերթներու եւս:

ՍԱՀԱՅԱՋԱՂ

ՔԱՂԱՔԱՂԱՔԱՆ ՏԵՄՈՒԹԵԱՆ

Ղիկնմա, 29. Յոկտուար, 1897:

Եւրոպայի աշուտաշրջ: Հնդկաստան ժանտախտի տարածուելուն լուրը սարսափ ճգած է եւրոպական տէրութեանց վրայ: Անցեալ շաբաթ մանաւանդ ամէն մայրաքաղաքներու խօսակցութեան նիւթ մատակարարեց այս ուրուականը: Իտալիա, Գերմանիա, Գաղղիա եւայլն, ընդունեցան Աւստրիայի առաջարկած նախագգուշական միջնոցներն, որոնց առաջինը պիտի ըլլայ՝ Իտալական հողին վրայ բժշկական համաժողով մը գումարել: Զարմանք կ'ազդէ ամէնուն անգղիական անտարբերութիւնն, որ Բոմբէյէն եկած նաւերուն վրայ քառասունօրեայ արգելքն ընդունիլ չ'ուզեր, վասն զի իրեն կողմից ցած՝ բաւական հեռու կը համարի ինք զինքն Անգղիա այս վտանգէն: Բնական է այս սարսափն ազդած է քաղաքականութեան վրայ, ըստ որում՝ ռուսի շատ մը ժանտախտներու նուիրելի մտադրութիւնը դարձած է Հնդկաստան...:

Անգղիա: Թագուհւոյն գահաժառը քանի մ'օր նիւթ մատակարարեց լրագրական սիւնակներու: Ամերիկեան տէրութեան հետ ունեցած խնդրոյն մէջ երկակողմանի զինողութեամբ անվստահ ելք մը գտնուեցաւ, սակայն միշտ գուշակած

էինք թէ այսպիսի pro forma վէճերով եւրոպական խաղաղութեան վնաս չի հասնիր, այլ առ առանձն անգղիական շահերը քիչ շատ կը վտանգուին միայն: — Արեւելեան խնդիրը հազիւ ընդհանուր — անգղյն ըստերով կը շօշափէ Թագուհին, քայց գահաժառներն ալ կորուստեր են կ'երևայ, իրենց կշիռը:

Ռուսաստան: Ռուսիոյ Վեհապետին ծանր հիւանդութեան լուրն՝ որ պաշտօնապէս հերքուեցաւ, քաւական յուզեց մտքերը. քայց շուտով ad acta դրուեցաւ այս լուրն ալ, երբ Մուրավիէվի իբր «գործակատար արտաքին գործոց», անուանելու լուրն շրջան ըրաւ եւրոպական քաղաքներու մէջ: Գաղղիացիք զմայլած են, իսկ Գերմանացիք — գոնէ գերմանական լրագրաց լեզուին նայելով — անտարբեր են. վասն զի թէպէտ Մուրավիէվ քաղաքականութեան մէջ միւշելն հիմա carte blanche մին է, սակայն Կոպէնհագի դեսպանութեան ժամանակէն շփոթած է Գերմանացւոց հետ, ուստի եւ այս է Գաղղիացւոց զմայլման առաջին պատճառը: Կոմս Միլբայէլ Մուրավիէվ 52 տարեկան է եւ կը նկարագրուի իբրեւ հին ռուսական (մուսկովիտ) կողմակցութեան սիրահար: Գաղղիացիք կ'ուզէին զԵիշկին, Գերմանացիք՝ ընտրած էին զԵնցիլով. երկու կողմն ալ գտնացընելու համար Ռուսիոյ վեհապետն ընտրեց երրորդ մը — զՄուրավիէվ: Մենք աւելի կարեւոր ակնկալութիւններ ունինք սպասելու ռուսական արտաքին գործոց պաշտօնարանէն, ինչ թէ Մուրավիէվ մին է գլուխ կամ Եիշկին...: Իւր պաշտօնին գլուխը չանցած՝ դէպ ի Պարսիս այցելութիւն մ'ըրաւ Մուրավիէվ: Կրնայ գուշակուիլ թէ ինչպիսի որոշումներովն ընդունուեցաւ. Պր. Հանտոյի հետ զրեթէ մէկ ու կէս ժամ՝ առանձին տեսակցեցաւ, նոյնպէս գահեդէին հետ: Պարսիսն կ'ուղեւորի Կոմս Մուրավիէվ ի Բերլին: